

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/81/19-24>

Nəzakət Rza qızı İsmayılova

Naxçıvan Dövlət Universiteti

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

nezaket.ismaylova@yahoo.com

DÜNYANIN POETİK DƏRKİ UŞAQ ƏDƏBİYYATINDAN BAŞLAYIR

Xülasə

Bu elmi məqalədə uşaq və gənclərin mənəvi tərbiyəsinin formalaşmasında, dünyagörüşünün genişlənməsində azərbaycanlıq ideologiyası baxımdan, uşaq ədəbiyyatının ən yeni metodologiyaya uyğun azərbaycanlıq məfkurəsi istiqamətində öyrənilməsi günümüzün vacib məsələləri kimi qarşıya qoyulmuşdur. Belə ki, Respublikamızın ən böyük strateji xətti olan təhsilimiz bu gün dünya ölkələri sisteminə inteqrasiya etməsi bu sistemin yeni standartlar əsasında qurulması, ali məktəblərdə təhsilin məzmun baxımından yeniləşməsinə tələb edir. Məhz bu tələblərə cavab verə bilən mütəxəssislər hazırlamaq üçün şübhəsiz ki, ali məktəblərdə tədris planı, proqramlar, dərslik, dərs vəsaitləri tədrisə köməkçi metodik vəsaitlər yenidən işlənməli həm tədris metodiki, həm də elmi nəzəri baxımdan onların səviyyəsi günün tələbləri səviyyəsində qurulmalıdır. Bu baxımdan yanaşılaraq deyə bilərik ki, uşaqlar üçün yazılan əsərlər həmcə azlıq təşkil etsə də, ümumilikdə, uşaq psixologiyasını düzgün anlayan, onu istədiyi məcraya yönəltməyi bacaran, saf uşaq şüurunda mütərəqqi, pedaqoji tərbiyənin əsasını anlatmaq baxımından, dəyərli bədii nümunələr yazılır.

Apardığımız araşdırmada ədəbi irsə yeni çağdaş milli təfəkkür müstəvisində, zamanın tələbinə uyğun olaraq təhlil edilmişdir. Uşaq ədəbiyyatının tədrisi ənənəvi materiallarla yanaşı, həm də bu sahədə əldə olunan son elmi nailiyyətlər tələbatçılara necə çatdırılır? Bu gün uşağın daxili duyğularını, sevincini, əzablarını, psixoloji-ruhi yaşantılarını bütöv şəkildə ortaya qoyan əsərlərə ehtiyacımız çox böyükdür. Bu problem bütün dövrlərdə olduğu kimi, bu gün də aktual olaraq qalmaqdadır. Uşaq ədəbiyyatının keçdiyi yol, inkişaf qanunauyğunluğu, mövzu və problem dairəsi haqqında çox bəhs edilib. Bəs çağdaş uşaq ədəbiyyatının problemləri, mövzu dairəsi nədir, hansılardır.

Açar sözlər: Azərbaycan, tədris, təhsil, metodika, uşaq ədəbiyyatı

Nazakat Rza Ismailova

Poetic understanding of the world starts from children's literature

Abstract

In this scientific article, the study of children's literature in accordance with the latest methodology in the direction of the ideology of Azerbaijaniism in the formation of the spiritual education of children and youth, and the expansion of their worldview, from the point of view of the ideology of Azerbaijaniism, has been put forward as important issues of today. So, the integration of our education, which is the biggest strategic line of our republic, into the system of the world countries today requires the establishment of this system on the basis of new standards, and the renewal of education in higher schools in terms of content. In order to prepare specialists who can meet these requirements, the curriculum, programs, textbooks, and teaching aids in higher schools must be reworked, both from a teaching methodical and scientific theoretical point of view. Approached from this point of view, we can say that although the works written for children are a minority in volume, in general, valuable artistic examples are written in terms of explaining the basis of progressive, pedagogical education in the mind of a pure child, which correctly understands child psychology, is able to direct it in the desired direction.

In our research, the literary heritage was analyzed at the level of modern national thinking, according to the requirements of the time. How to teach children's literature along with traditional materials, but also the latest scientific achievements in this field are delivered to the students? Today, we have a great need for works that reveal the child's inner emotions, joys, sufferings, and psychological-spiritual experiences as a whole. Much has been said about the path of children's literature, the regularity of development, the

subject and the scope of problems. But what are the problems and scope of contemporary children's literature?

Keywords: Azerbaijan, teaching, education, methodology, children's literature

Giriş

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı özünəməxsus inkişaf yolu keçməkdədir. Uşaq ədəbiyyatı dünyası öz mövzuları və süjetləri, fərqli qəhrəmanları, dili və üslubu olan bir ədəbiyyat kimi inkişaf etməkdədir. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının bir neçə yaradıcı nəslə böyük ədəbiyyat meydanında öz sözünü deməkdədir. Bunu da qeyd etməliyəm ki, böyük nəsil üçün əsər yazmaq nə qədər asan olduğu kumu, uşaqlar üçün bədii əsərlər yazmaq çətin məsuliyyətli, eyni zamanda humanist bir işdir. Bu yazıçıdan həssas müşahidə, uşaq psixologiyasını dərinlən duymaq, düşündüklərini sadə, aydın bir dillə qələmə almaq qabiliyyəti tələb edir. Bu barədə Azərbaycanın xalq şairi S. Vurğun demişdir: “Uşaqlar üçün yazılmış hər bir əsərin əsasında məna gözəlliyi yaşamalardır. Mənası dayaz, qayəsi və məqsədi aydın olmayan ötərgi hisslə, tərənnüm olunan əsərlər uşağın hafizəsində ani bir qılgı kimi parlayıb sönür”. (Xəlil, Ələsgərli, 2007: 9). Bəli, məna gözəlliyi həqiqətlə nəfəs almalıdır. Bu sözlər nəcib xeyirxah, cəmiyyətdə gərəkli bir inasan yetişdirilməsi üçün vətəndaş çağırısıdır.

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı yaşadığımız dünyanın maddi və mənəvi zənginliklərini yeni nəsllə öyrətməli onları bu sərvətin varisi kimi tərbiyə etməlidir. Onun üçün də bu ədəbiyyatın yolu düzgün olmalıdır ki, gələcəkdə cəmiyyətə xidmət edən uşaq da tutduğu yolu düzgün seçə bilsin. Hər bir uşaqdan insan, vətəndaş tərbiyə etməliyik ki, o aydın və işıqlı sabahını görə bilsin. Buna görə də hər bir yazıçı və şair əsərini yazarkən uşaq kitablarının dilinə xüsusi əhəmiyyət verməlidir (Həsənli, 2007: 16). Ətrafımızda baş verən yenilikləri, kəşfləri ixtiraları elmi nailiyyətləri, tarixdə baş vermiş hadisələri və s. asan və maraqlı dillə nəql etməyi bacarmalıdır.

Cağdaş dövrdə yeni tipli məktəblərin, kolleclərin, litseylərin meydana gəlməsi bu kimi yeniliklər zamanın tələbinə uyğun olaraq ana dilində dərslik və dərs vəsaitlərinə diqqətin artırılmasını tələb edir. Maarifçilik dalğasının geniş intişarı, mətbuat şəbəkəsinin genişlənməsi, xüsusilə uşaqlar üçün jurnalların nəşri genişlənməli yeniliklərlə yeni mövzularla təzahür etməlidir. Bütün bunlar uşaq ədəbiyyatının inkişafına təkan verən amillərdir. Bütöv bir ziyalı zümərəsinin milli təəssübkeşliyi sayəsində yaradılmalı, uşaq ədəbiyyatı məhz, sağlam və təməlli başlanğıcdan nəşət tapdığı üçün bu gün də yaşama və var olma gücündədir. Bütün sahələrdə olduğu kimi, uşaq ədəbiyyatına münasibətdə də cəmiyyət dərəcəsi keyfiyyətə nisbətən qat-qat artıq olan bir durumda yaşayırıq.

Tədqiqatın məqsədi: H.Əliyev demişdir: “Uşaq ədəbiyyatı uşaqları zəngin mənəvi və estetik zövqə malik, zəmanəsinin ən humanist biliklərinə yiyələnən yetkin bir insan kimi tərbiyə etməlidir.” (9,s.3). Ana dilini qoruyub saxlamaq və uşaqlara sevdirmək Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının ən böyük tarixi nailiyyəti olmalıdır. Akadəkik İ. Həbibbəyli deyir: “Əsl uşaq ədəbiyyatı - ən yaxşı ana dili dərsliyidir. Vətənpərvərlik - uşaq ədəbiyyatının canı və ruhudur. Uşaq ədəbiyyatı Azərbaycan ədəbiyyatının əbədi Vətəniyyəsidir”. Sadə və aydın ana dilində yazılmış və vətənpərvərlik üstündə köklənmiş Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı xalqımızın müstəqil dövlətçilik uğrunda mübarizəyə hazırlanmasına şəərəflə xidmət etmişdir. Uşaqların böyük həyata hazırlanmasını uşaq ədəbiyyatı olmadan təsəvvür etmək mümkün deyildir. Uşaqların ətraf aləm haqqındakı ilkin təəssüratları ailə mühitində formalaşmaqda olan tərbiyəvi keyfiyyətlərin üstünə gəlir və onu daha da zənginləşdirir.

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının zəngin bir tarixi vardır. Bu ədəbiyyatın problemləri həmişə ədəbiyyatşünasların, yazıçıların, tərbiyəçilərin, müəllimlərin valideynlərin diqqət mərkəzində olmuşdur. XX əsrin əvvəllərində maarifpərvər ziyalıları - müəllim və yazıçıları uşaq mətnləri yazmağa təhrik edən səbəblərdən biri də məktəblərdə şagirdlərin mütaliəsi üçün qıraət kitablarının yoxluğu idi (İsmayılova, 2004: 139) Ona görə maarifpərvər yazıçılar ana dilində yalnız dərsliklər deyil, sinifdən xaric oxu üçün kitabların yazılması qayğısına da qalırıldı. Bu gün də ziyalıları uşaq ədəbiyyatının bütün əhatə və çalarlığında inkişafı düşündürməli dövrün tələbinə uyğun əsərlər yazmalıdırlar. Yəni necə yazmaqla yanaşı, həm də nə yazmaq, hansı janrda mövzu meydana qoymaq barədə düşünməklə yanaşı eyni zamanda uşaq şeirləri, təmsillər, nağıllar deyil, həm də güclü hekayələrin yazılması yazarları düşündürməlidir.

Uşaq ədəbiyyatına son dövrdə ölkəmizdə baş verən ictimai-siyasi hadisələr -I Qarabağ müharibəsi, işğal olunmuş yurd yerlərimiz, şəhid olan Vətən oğulları, II Qarabağ müharibəsi 28 il işğal altında qalmış torpaqlarımız, yeraltı sərvətlərimiz, tarixi yerlər, abidələr, insanların yaşayış yerləri və s. bir-bir qələmə alınmalı gələcəyimiz olan varislərinə catdırılmalıdır. Bundan başqa 44 günlük zəfər tariximizi yazan şəhid oğullarımızın hər biri haqqında, onların qəhrəmanlıq sənəmləri bütün bunlar yazılmalıdır. Ölkəmizdə baş verən I,və II Qarabağ müharibəsində uşaqların acı həyat hekayələri, müharibələrin törətdiyi fəlakətlər, insanların ev-eşiyinin dağılması, yurd- yuvalarından didərgin düşmələri və s. mövzular qələmə alınmalıdır. İnsan sevgisinin tərənnümü, insanın insana məhəbbəti, şəxsiyyətlə zaman arasında təzadlar, bəşəri kədər bu kimi duyğular aşılmalıdır. Bundan başqa yaşadığımız dünyanı bürüyən texnoloji sivilizasiyanın uşaq baxışlarından dərk. Məhz belə mövzulara diqqətlə yanaşsaq görürük ki, elə müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatını qapsayan mövzulardır.

Ədəbiyyatşünaslarımızdan, yazıçılarımızdan M.Cəfərin, B.Nəbiyevin, S.Əhmədovun, Y. Kərimovun, Elçinin, Q.Namazovun, T.Mahmudovun, Z.Xəlilin və başqalarının Azərbaycan yazıçılarının qurultaylarında, plenumdakı məruzələrində çıxışlarında, eləcə də dövrü mətbuatda dərc edilən məqalələrində uşaq ədəbiyyatının ayrı - ayrı problemləri, onun qarşısında duran vəzifələri ön plana çəkmişdir. Tənqidçilərimizdən Ş. Alishanov, M.Qasımlı, N.Şəmsizadə və başqaları da uşaq ədəbiyyatına həsr olunmuş məqalələri ilə çıxış etmiş, onun uğur və nöqsanları barədə danışmışdılar .

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı səciyyələndirilərkən demək lazımdır ki, bu ədəbiyyatın yalnız Quzey istiqaməti tədqiq olunaraq öyrənilib. Bu gün milli mənafeələrimizi dəyərləndirdiyimiz bir zamanda aparılan təhlillərə Güney Azərbaycanda yaranmış uşaq ədəbiyyatında qatılması ədəbiyyatımızın tamlaşmasına, bütövləşməsinə şərait yaradar. (Bunu da qeyd etmək yerinə düşər ki, Cənubi Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı sistemli şəkildə öyrənilib araşdırılmamışdır. N.R)

Bu sahədə özünü təsdiq edən sənətkarların yaradıcılıq nümunələrini öyrənilib, təhlilə cəlb etmək günün vacib məsələsi kimi qarşıda durur.

Zaman və həyat daima inkişaf edib, dəyişildiyi kimi, uşaq ədəbiyyatı da ümumən tədrisin inkişafında yeni forma və metodları ilə zənginləşməlidir. Bu gün qədəm qoyduğumuz bu tarixi şəraitdə tərbiyənin milli zəmində həyata keçirilməsinə özümüzü - özümüza tanıdan əsərlərin tədrisinə diqqətimizi cəlb etmək daha məqsədəuyğundur. Bu işdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı fənninin tarixini və spesifik inkişaf xüsusiyyətlərini özündə əks etdirən, haqqında hərtərəfli dəqiq elmi təsəvvür yaradan, müasir mündəricəli dərslik və dərs vəsaitlərinin, yeni proqramların tərtib olunması, onun elmi metodiki keyfiyyətlərini yaxşılaşdırmaq, zənginləşdirmək və təkmilləşdirmək baxımından çox az iş görülmüşdür.

Uşaq ədəbiyyatı XX əsrin 20-ci illərindən başlayaraq bu illər ərzində tədris edilməsinə baxmayaraq, üzərində müəyyən dəyişikliklər apararaq illər boyu əhkam kimi qəbul olunmuş şəkildə tədris olunur. Zaman keçdikcə tarixlər bir-birini əvəzlədikcə bu fənnin yeni dərs vəsaitinə, yeni proqrama zamanın tələbinə uyğun olaraq günü - gündən inkişaf etməlidir. Lakin Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı fənninin tədrisinin yenidən milli mənafeələr mövqeyindən, dövrünün tələbinə uyğun “Azərbaycançılıq” məfkurəsi zəminində qurulması günün ən vacib məsələlərindəndir. Məhz bu baxımdan yanaşdıqda çox təəssüflə qeyd etməliyik ki, milli uşaq ədəbiyyatı yazmaq uğrunda mübarizə aparıb, onun elmi nəzəri əsaslarını hazırlayan dəyərli nümunələrini yaradan pedaqoq-yazıçıların böyük əksəriyyəti mövcud proqram və dərsliklərin dairəsindən kənara çıxıb bilməmiş bu iş bir şablon kimi dönə-dönə təbliğ olunub şüurlarda möhkəmlənməsinə gətirib çıxarmışdır.

Uşaq ədəbiyyatı fənni tədris olunarkən, niyə Azərbaycanın Güney qolunda yaşayan Vətən, millət təssübü ilə doğma ana dilimizdə min bir çətinliklə də olsa yazıb -yaradan sənətkarların əsərlərini geniş tədqiq edib yeni nəsə çatdırmırıq? Uşaqlara vətən-pərvərlikdən, torpağa, el-obaya məhəbbətdən danışırıq, ancaq ömrünü - gününü vətənin, xalqın birliyinə həsr edən B.Q.Səhəndin “Sazımın sözü”, “Araz”, M.H. Savalanın mayasını xalqdan alan “Apardı sellər Saranı”, H.Tərmanın “Araz gülür”, H.F. Xoşginabinin “İki qardaş”, S.Behrənginin “Balaca qara balıq”, “Məhəbbət nağılı”, K.M.Sönməzin “İsanın son şamı”, M.H. Rüştüyyənin, M.C.Bağcabanlı, B.Azəroğlunun “Elə oğul istəyir Vətən” və s. tədris zamanı keçirilərsə, tələbələrə vətənpərvərlik ruhunun formalaşmasına müsbət təsir göstərər. Əlbəttə, Azərbaycan uşaq əsərləri səciyyələndirilərkən, yalnız Quzey qolu istiqamətində təhlillər aparmışıq. Bu gün isə milli təfəkkür baxımından aparılan təhlillərə Güney uşaq ədəbiyyatının da qatılması Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafına tamiaşmasına şərait yaradacaq (İsmayılov, 2006: 15).

Uşaq ədəbiyyatı XIX əsirdən təməli olaraq bir elm kimi öyrənilməyə başlanmış, ümumi ədəbiyyatın bir hissəsi kimi lap qədim dövrdən bu günədək onunla bir yol gəlmişdir.

Burada “Avesta” kitabəsi, Zərdüştün ataspərəstlik fəlsəfəsinin mahiyyəti burada xeyirlə-şərin mübarizəsi, milli adət - ənənələrin bədii əksi, Əski türk dastanları, “Yaradılış”, “Alp Ər Tonqa”, “Şu”, “Oğuz” və s. dastanları uşaqların maraqlarını, yaş xüsusiyyətlərini pedaqoji prinsiplərə əsaslanaraq mülahizələr verilməlidir. Bu dastanların əsas ideyası mərdlik, qorxmazlıq və qəhrəmanlıqla bağlıdır. Bu ənənələrdə yeni nəslin vətənpərvərlik ideya estetik tərbiyəsində böyük əhəmiyyət kəsb edir (Xəlil, Ələsgərli, 2007: 40). Bütün bunlar xalqın ruhu ilə qidalanan nağıl şəklini alan tarixlərdir.

Qədim və orta əsr Azərbaycan ədəbiyyatı uşaq mütaliəsi nümunələri formasında yazılmalıdır. Beləliklə də Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının tarixi, onun nəzəri məsələləri, keçdiyi inkişaf yolu, qanuna uyğunluqları izahlı şəkildə öyrənilərək tədris olunmalıdır.

Xalqımızın çox əsrlik şifahi xalq yaradıcılığının mühüm bir hissəsini uşaq folkloru təşkil edir. Bir az əvvəldə göstərdiyimiz kimi, uşaq ədəbiyyatı bir elm kimi XIX əsrdə təşəkkül tapmasına baxmayaraq ümumi ədəbiyyatın tərkib hissəsi kimi uzun illərdən bəri xalq öz folklorunda uşaqlara məxsus olan pedaqoji və bədii estetik tərbiyə metodunun ideal nümunəsini yaratmışdır. (AUƏ, 2002: 6.) Uşaq folkloru nümunələri, həm ideya, həm məzmun, həm də forma cəhətdən uşaqların yaş xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq yaranmışdır. Öz qaynaqlarını əsrlərin dərinliyindən alan Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının yarımb formalaşmasında uşaq folklor nümunələrinin mühüm yeri var (Qafarlı, 2013: 25). Nağıl qəhrəmanlarının təsvirində fantastik səhnələr, xüsusilə xeyrin şər üzərində qələbəsi, obrazlar sistemi, bədii təsvir və ifadə vastələri, həyatın real təsviri, uşaq dünyasının poetik dərk deməkdir.

Epik folklor nümunələri olan nağılların kompozisiya xüsusiyyətləri, mənəvi-əxlaqi problemlərin anlaşılqı olması uşaqları asan qavramasına səbəb olur. (Namazov, 2007: 11). Heyvanlar haqqında nağıllar “Ağ quş nağılı”, “Tülkü və canavar”, “Axmaq canavar”, “Şəngülüm, Şüngülüm və Məngülüm” və s. bu az yaşlı uşaqların diqqətini daha yaxşı cəlb edir. Şeirli nağıllardan danışarkən “Məlikməmməd”, “Ağ atlı oğlan”, “Vur, çomağım vur”, və başqaları xalq məişətinin canlı təsviri, haqq-ədalət uğrunda mübarizə, müsbət qəhrəmanların obrazı xalqın ən yaxşı keyfiyyətlərini özündə birləşdirmişdir. Bütün bunların uşaq tərbiyəsində çox böyük tərbiyəvi əhəmiyyəti vardır.

Ümumiyyətlə, bütün nağıllar uşaqlar üçün maraqlıdır. Ancaq alloqorik nağıllar daha maraqlı və böyük ustalıqla yaradılmışdır. Burada da uşaqların yaş xüsusiyyətləri, psixologiyası, maraqlar dairəsi çox məharətlə nəzərə alınmışdır. Alleqorik nağılların əksəriyyətində müxtəlif heyvanlar iştirak edir. Nağılların yuxarıda qeyd etdiyimiz növlərindən başqa bu növü konkret və lakonik olaraq daha yadda qalandır. Burada hadisələr aydın və yığcam təsvir olunur. Şeirli nağıllardakı kimi deyil, həqiqət ünsürləri daha çoxdur.

Azərbaycan şifahi xalq yaradıcılığı nümunələrindən biri olan tapmacalar da uzun bir inkişaf yolu keçmişdir. Xalqımızın həyat və məişətinin mühüm sahəsində istifadə olunmuşdur. Tapmacaların açılması uşaqlarda çevrik təfəkkür vərdişi, yüksək ağıl, hazırcavablıq, düşünmək qabiliyyəti inkişaf etdirir. (AUƏ, 2004: 7) Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının özünə məxsus inkişaf yolu olmuşdur. Bizim zəngin tariximiz, qədim mədəniyyətimiz və milli-mənəvi dəyərlərimiz “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunda öz əksini tapmışdır. Bu epos bizim ümumi sərvətimizdir. “Dədə Qorqud” dastanında olan adət ənənələr xalqımızın keçmiş həyat tərzindən xəbər verən ən səciyyəvi xüsusiyyətlərdir. Bu ənənələr yeni nəslin vətənpərvərlik və ideya-estetik tərbiyəsində və öyrənilməsində böyük əhəmiyyət kəsb edir. (Azərbaycan folkloru, 2005: 7)

XIX əsirdə Azərbaycanda realist-maarifçi ədəbiyyatın canlanması Azərbaycan və rus dillərində məktəblərin açılması, yeni mündəricəli dərsliklərin hazırlanması şübhəsiz ki, yeni uşaq ədəbiyyatının təşəkkülünə təkan verdi. Əsrin birinci yarısında Abbasqulu ağa Bakıxanovun və Qasımbəy Zakirin nəsihətamiz və satirik mənzum hekayə və təmsilləri yarandı. Əsrin ikinci yarısında bu səpgidə yazılan əsərlər Azərbaycanda yeni mündəricəli uşaq ədəbiyyatının yaranmasına zəmin yaratdı. Bu da Seyid Əzim Şirvaninin yaradıcılığı ilə yeni mərhələyə daxil oldu. Bundan sonra bir sıra sənətkarların uşaq əsərləri yaratmaq təşəbbüsləri artdı. Bu həm də yeni -yeni təhsil ocaqlarının açılmasında aydın hiss olunurdu ki, uşaqların təlim-tərbiyəsinə xüsusi kömək göstərən didaktik əhəmiyyətli, yüksək bədii səviyyəli əsərlərə böyük ehtiyac vardır. Elə buna görə də Azərbaycan müəllimlərinin birinci qurultayından sonra maarifpərvər ziyalıların təşəbbüsü ilə uşaq ədəbiyyatını inkişaf etdirmək məqsədi ilə “Dəbistan”, “Rəhbər”, “Məktəb” jurnalları nəslrlə başlamış daha çox tərbiyə işi ilə məşğul olan yazıçılar, bu jurnallar üçün əsərlər yazmış, uşaq oxusu üçün ilk dərsliklər tərtib etmişlər. Necə deyərlər, dövrün, zamanın tələbi

uşaq ədəbiyyatının peşəkar səviyyədə formalaşmasına şərait yaratdı. Bəllidir ki, hər hansı milli ədəbiyyatın zənginləşməsində və inkişafında tərcümə ədəbiyyatı böyük əhəmiyyət kəsb edir. (Babayev, 2017: 75). Tərcümə ədəbiyyatı vasitəsilə xalqlar bir-birinin həyat və məişət tərzini, adət və ənənələrini, psixologiyasını, mədəni tərəqqisini, inkişafını və mübarizə tarixini öyrənir (Xəlil, Ələsgərli, 2007: 11). Bu, eyni zamanda milli ədəbiyyatların qarşılıqlı inkişafına böyük təsir göstərir.

Dünya ədəbiyyatının ən yaxşı nümunələri hələ keçən əsrin ortalarından başlayaraq Azərbaycan xalqının mədəni sərvətinə çevrilmişdir. Ana dilinin tədrisi milli dərslərlərin yaranması zərurətini ortaya atdığı zaman klassik yazıçılarımızın bədii irsi içərisində uşaq ədəbiyyatı nümunələri çox az idi. Mövcud nümunələri isə dil və məzmunca qəliz olduğundan uşaqların təfəkkür səviyyəsinə və ruhunu uyğun gəlmirdi. Buna görə də dərslər tərtib edən müəllimlər qabaqcıl dünya ədəbiyyatının, xüsusən rus ədəbiyyatının seçmə nümunələrindən tərcümə yolu ilə istifadə edirdilər.

XIX əsrdən başlayaraq mütərəqqi rus yazıçılarının zəngin mündəricəli, uşaq ruhuna yaxın olan əsərləri Azərbaycan dilinə tərcümə olunub dərslərlərə daxil edildi. Bu dövrdə İ.A.Krilyovun təmsilləri, A.S.Puşkinin nağılları, M.Y.Lermontovun şeirləri, L.Tolstoyun hekayələri yalnız uşaq ədəbiyyatını deyil, həm də yeni mündəricəli Azərbaycan ədəbiyyatını zənginləşdirdi.

Bəşər mədəniyyətinin humanist ideyalar tərbiyə edən ən nadir nümunələri Azərbaycan dilinə tərcümə edildi, milli mədəniyyətimizin xəzinəsinə daxil oldu. Şərq ədəbiyyatından qədim hind abidəsi “Kəlilə və Dimnə”, ərəb xalqlarının əfsanələri ilə zəngin olan “Min bir gecə” dastanı, “Qabusnamə”, bir çox Şərq xalqlarının uşaq ədəbiyyatı nümunələri toplanmış “Oxuyan piyalə” kitabı. Firdovsi, Xəyyam, Sədi, Hafiz, Cami, Xosrov Dəhləvi, Nəvai kimi sənətkarların nə- sihətamiz-ibrətamiz kəlamları, ümumiyyətlə. Şərq aləmi, Şərq psixologiyası. Şərq mədəniyyəti haqqında geniş və zəngin bilik əldə etməyə imkan verir.

Həmçinin Qərb ölkələri ədəbiyyatının ən nadir nümunələri: Qrim qardaşlarının nağılları, məşhur Danimarka yazıçısı H.Andersenin nağıl və hekayələri, D.Defonun «Robinson Kruzo», C.Sviftin «Qulliverin səyahəti», Mark Tvenin, Jül Vernin, Mayn Ridin, Çarlz Dikkensin, E.Seton Tompsonun, C. Rodari və digər görkəmli sənətkar və yazıçıların seçilmiş əsərləri uşaqların oxu imkanlarını xeyli artırmışdır. Ölkəmizin xarici ölkələrlə qarşılıqlı mədəni əlaqəsi uşaq ədəbiyyatının zənginləşməsi üçün zəmin yaratmışdır.

Bu gün texniki təkamül elə bir zirvəyə qalxmışdır ki, kompüter və internet vasitəsilə yer üzərində yaşayan bütün xalqların həyat tərzini ilə təbəddülatıyla gündəlik tanış olmaq mümkündür. Və bizim bugünkü gənclik bəşəriyyətin sivil inkişafını öyrənməli, özünün yaratdığı mədəni sərvəti də dünyaya yaymalıdır. Bu yöndə uşaq ədəbiyyatı ən mühüm vasitələrdən biridir.

Nəticə

Yekun olaraq deyə bilərik ki, uşaq ədəbiyyatı ümumi ədəbiyyatın çox mühüm tərkib hissəsidir. Cəmiyyətin inkişaf keyfiyyətləri uşaqların tərbiyə və bacarığından xeyli dərəcə asılı olduğundan onların düzgün istiqamətdə yetişdirilməsi, milli- mədəni keyfiyyətlərlə zənginləşdirilməsi üçün ədəbiyyatın müstəsna əhəmiyyətini inkar etmək olmaz. Bu anlamda uşaq ədəbiyyatına aid örnəklərin araşdırılıb üzə çıxarılması, onların ədəbi- bədii məziyyətlərinin, yeniliklərinin, özəlliklərinin müəyyənləşdirilməsi zəruridir. Naxçıvan regionuna xas olan yazarların yaradıcılığında ədəbiyyatımız üçün zəngin material verən faktlar vardır. Sözügedən yazarların yaradıcılığının həmin istiqamətdə araşdırılması bir tərəfdən, ümumazərbaycan ədəbiyyatı ilə bağlı problemlərin araşdırılması üçün yararlıdırsa, digər tərəfdən, indiyə qədər sosializm prinsipləri baxımından yanaşılan və ya diqqətdən yayınıb layiqli qiymətini almayan, halbuki ulu tarixi olan möhtəşəm bir ədəbiyyatın formalaşma təşəkkül tapmasında müəyyən rol oynayan sənətkarlara bugünkü prizmadan yanaşmaq, tarixi şəxsiyyətlərin yazdıqlarını çağdaş müstəviyə gətirmək baxımından da əhəmiyyətlidir. Dünyanın poetik dərki uşaq ədəbiyyatından başlayır. Məhz elə buna görə də gələcəyimiz olan uşaqları düzgün tərbiyələndirmək, onlara hər şeyin düzgün olanını göstərmək, elmi biliklərə yiyələnmək, dərəkəli olmaq, vətəni, təbiəti, bəşəriyyəti sevmək, hümanist insan, vətəndaş tərbiyə etməkdə əlbəttə uşaq ədəbiyyatının mühüm əhəmiyyəti vardır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan folkloru (2005), Məktəblər üçün seçmələr. (tərtib edəni və ön sözün müəllifi B.Abdulla), Bakı: Elm.
2. Azərbaycan nağılları. (2005), Naxçıvan 5 cildə, 1ci c. Bakı: Şərq-Qərb.
3. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası. (2004), Üç cildə. II cild, Bakı: Öndər nəşriyyatı.
4. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı müntəxəbatı (2002), II cild Tərtib edəni X.Məmmədov, A.Həsənov, Bakı, Nasir.
5. Babayev, R., Ə. Hüseynzadə, Ş. Əliyeva (2017), "Naxçıvan uşaq folklorundan örnəklər" Bakı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişaf Fondu.
6. Dədə Qorqud dünyası. məqalələr. (2004), H.Əliyev. Milli varlığımızın möhtəbər qaynağı. Bakı Öndər nəş.
7. Həbibbəyli, İ. (2017), Ədəbi şəxsiyyət və zaman, Bakı: Elm və təhsil.
8. Həsənlı, B. (2007), "Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. (Dərs vəsaiti) Müəllim nəş.Bakı
9. Xəlil Zahid, Ələsgərli F. (2007), Uşaq ədəbiyyatı (Ali və otra ixtisas məktəbləri üçün dərslik) ADPU-nin nəşriyyatı.
10. İsmayılova N. (2008), Naxçıvan ədəbi mühiti və uşaq ədəbiyyatı. Naxçıvan bu gün: islahatlar, perspektivlər. 5-6 oktyabr 2007. Beynəlxalq simpoziumun materiaları. AMEA Naxçıvan Bölməsi, A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitututu, NDU, Nurlan.
11. İsmayılova N. (2016), Naxçıvan ədəbi mühiti: uşaq ədəbiyyatının inkişaf istiqamətləri və problemləri. (dərs vəsaiti) Bakı: "Elm və təhsil nəş.
12. İsmayılova, N.R. (2004), Ali məktəblərdə uşaq ədəbiyyatı fənninin tədrisinin yeni aspektdə qurulması yolları. Müasir təlim metodları və yeni pedaqoji texnologiyanın təlim-tərbiyə prosesində tətbiqi mövzusunda keçirilən elmi-praktik konfransın materialları. NMİ, "Məktəb" nəşriyyatı.
13. İsmayılova, N.R. (2005), Müasir uşaq şeirində folklor nümunələri. Müasir təlim metrdları və yeni pedaqoji texnologiyanın təlim-tərbiyə prosesində tətbiqi mövzusunda keçirilən elmi-praktik konfransın materialları (26 may 2005), Naxçıvan: NMİ, Məktəb.
14. İsmayılova, N.R. (2006), Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının tədrisi prosesində Cənub mövzusunun öyrədilməsi. Metodik vəsait. NMİ, "Məktəb" nəşr.
15. Qafarlı, R. (2013), Uşaq folklorunun janr sistemi və poetikası, Bakı: elm və Təhsil.
16. Namazov Q. (2007), Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. (Ali məktəb üçün dərslik), Bakı, Bakı Dövlət Universiteti nəşriyyatı.
17. Namazov, Q. (2007), Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı Ali məktəb üçün dərslik, Bakı: Bakı universiteti nəşriyyatı
18. Yusifoğlu, R. (2006), Uşaq ədəbiyyatı. (Dərs vəsaiti). Bakı: Elm.

Göndərildi: 19.06. 2022 Qəbul edildi: 29.07. 2022